

**Денис ГЛАДКОВ**

аспірант Дніпровського державного  
університету внутрішніх справ  
(м. Дніпро, Україна)

### **РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДНИК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА КОЖНОГО НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ**

Під час підготовки тез автор поставив за мету визначити роль інтерпретаційно-правових актів Конституційного Суду України у механізмі забезпечення права кожного на професійну правничу допомогу.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку явищ державно-правової дійсності. У межах цієї наукової розвідки інтерпретаційно-правові акти Конституційного Суду України розглядалися як результат розвитку національного законодавства України та у взаємозв'язку з іншими елементами механізму забезпечення права кожного на професійну правничу допомогу, передусім правосвідомістю суб'єктів, а також нормами права, об'єктивованими в законодавчих актах;

2) спеціально-юридичного методу пізнання, потенціал якого був використаний для розуміння правових позицій єдиного органу конституційного контролю, викладених у його рішеннях щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [3] та щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) [2];

3) формально-логічного методу пізнання, що дозволив сформулювати висновки, які відображають результати проведеного дослідження.

Методологічну функцію в межах цієї наукової розвідки виконують судження вчених про такі феномени, як акт тлумачення норм права та правові позиції Конституційного Суду України, що розкривають юридичну природу цих явищ.

Під актом тлумачення норм у сучасній правничій науці запропоновано розуміти «забезпечене з боку держави аргументоване формально-обов'язкове волевиявлення органів публічної влади (їх посадових і службових осіб), що здійснює інформаційний вплив на свідомість право-дієздатних суб'єктів шляхом роз'яснення змісту норм права і приписів ненормативного характеру або окремих їх фрагментів, а в єдності з нормативно-правовим або правозастосовним актами також опосередкований регулятивний та/або охоронний вплив на їх поведінку, спричиняє юридичні наслідки і сприяє утвердженню принципу правої визначеності» [4, с. 84].

У передмові до збірника «Правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях і висновках (1997-2003 роки)» М. Чаюн і М. Мельник відзначають таке: «Правові позиції висловлюються Конституційним Судом України з приводу певної проблеми і являють собою інтерпретацію приписів нормативно-правових актів, яка дається на основі Конституції України відповідно до основних засад конституційного ладу України» [5, с. 8].

Таким чином, акти офіційного тлумачення норм права (в межах цієї наукової розвідки – це рішення Конституційного Суду України) є не чим іншим, як способом об'єктивації волевиявлення інтерпретатора, який уповноважений роз'яснювати зміст норм права і приписів ненормативного характеру або окремих їх фрагментів,

Тож звернемось до вищезгаданих рішень Конституційного Суду України адже саме в них і вміщені правові позиції органу конституційного контролю щодо права кожного на правничу допомогу.

Але попередньо нагадаємо, що на час формулювання єдиним органом конституційної юрисдикції відповідних правових позицій, вищезгадана стаття Конституції України містила дві частини і мала таку редакцію:

«Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [1, с. 24].

У Рішенні Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) (далі – Рішення 1) сформульовані такі правові позиції, що мають важливе значення не лише для створення та функціонування механізму забезпечення права на професійну правничу допомогу, але й забезпечення реалізації інших закріплених у Конституції України прав і свобод людини:

1) розкрито зміст поняття право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги (абз. 2 п. 4 мотивувальної частини Рішення 1) [3];

2) на основі аналізу законодавства, діючого на час ухвалення Конституційним Судом України рішення, визначено види суб'єктів надання правової допомоги, до яких, зокрема, віднесено:

– державні – органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);

– адвокатуру України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (частина друга статті 59 Конституції України);

– суб'єктів підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;

– об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ч. 1 ст. 36 Конституції України) (абз. 3 п. 4 мотивувальної частини Рішення 1) [3];

3) підтверджено загальний характер дії норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 59 Конституції України, а також конкретизовано сфери його реалізації. Конституційний Суд України з цього приводу відзначив: «Закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч. 1 ст. 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних. Право на захист, зокрема, може бути реалізоване фізичною особою у цивільному, арбітражному, адміністративному і кримінальному судочинстві» (абз. 5 п. 5 мотивувальної частини Рішення 1) [3];

4) усунуто неоднозначність розуміння правового припису, закріпленого в ч. 2 ст. 59 Конституції України, стосовно фізичної особи, яка може забезпечити підозрюваному, обвинуваченому і підсудному функцію захисту в кримінальному судочинстві. На думку єдиного органу конституційної юрисдикції, «Положення ч. 2 ст. 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного вибирати захисником лише адвоката, тобто особу, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю відповідно до Закону України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року (ст. 2). Це положення треба розуміти як одну з конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката, тобто особу, яка має право на заняття адвокатською діяльністю. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечити реальну можливість надання особам кваліфікованого захисту від обвинувачення, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Допуск приватно практикуючого юриста, який займається наданням правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи, як захисника ніяк не порушує право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист» (абз. 9 п. 5 мотивувальної частини Рішення 1) [3];

5) розкрито зміст припису ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г. І. Цей припис, на думку Конституційного Суду України, треба розуміти «як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення, а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням

юридичної особи» (абз. 6 п. 5 мотивувальної частини Рішення 1) [3];

Не можна залишити поза увагою і той факт, що розглядаючи справу про право вільного вибору захисника, Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України, «1) положення ч. 1 ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, за яким обмежувалось право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи; та 2) положення ч. 1 ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за яким обмежувалось право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи» (п. 3 резолютивної частини Рішення 1) [3].

У Рішенні Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) (далі – Рішення 2) єдиний орган конституційного контролю сформулював такі важливі для правової доктрини й юридичної практики правові позиції:

1) уточнено і збагачено зміст поняття право кожного на правову допомогу «як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує» (п. 1 резолютивної частини Рішення 2) [2];

2) удруге підтверджено загальний характер права на правову допомогу, яким у розумінні Конституції України наділені не лише громадяни України. Конституційний Суд України з цього приводу відзначив: «... У контексті ч. 1 ст. 59 «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 21, ч.ч. 1-2 ст. 24 Основного Закону України)» (абз. 2 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення 2) [2];

3) визначено соціальну значимість права кожного на правову допомогу. Єдиний орган конституційної юрисдикції зауважив: «Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб» (абз. 5 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення 2) [2];

4) акцентовано на необхідності гарантування цього конституційного права. Конституційний Суд України виходив з того, «... що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги» (абз. 3 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення 2) [2];

5) підтверджено, що за змістом ст. 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. З цього приводу Конституційний Суд зауважив таке: «Відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (ч. 1 ст. 59) є нормою прямої дії (ч. 3 ст. 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах» (абз. 1 п. 4 мотивувальної частини Рішення 2) [2].

Отже, усе вищевикладене свідчить про надзвичайно важливе значення рішень Конституційного Суду України у створенні та функціонуванні механізму забезпечення права кожного на професійну правничу допомогу. Цей умовивід підтверджується тим, що в

аналізованих рішеннях на офіційному рівні 1) розкрито, а згодом уточнено і збагачено зміст цієї конституційно визначеної можливості; 2) визначено види суб'єктів надання правової допомоги; 3) неодноразово підтверджено загальний характер дії норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 59 Конституції України, а також конкретизовано сфери реалізації права на правову допомогу; 4) усунуто неоднозначність розуміння правового припису, закріпленого в ч. 2 ст. 59 Конституції України, стосовно фізичної особи, яка може забезпечити підозрюваному, обвинуваченому та підсудному функцію захисту в кримінальному судочинстві; 5) визначено соціальну значимість права кожного на правову допомогу через здійснювану ним превентивну функцію; 6) акцентовано на необхідності гарантування державою цього конституційного права через необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання правової допомоги; 7) за змістом ст. 64 Конституції України підтверджено неприпустимість обмеження конституційного права кожного на правову допомогу у жодному випадку, в тому числі в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану.

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 22 лютого 2016 р. : Офіц. Текст. Київ : Алерта, 2016. 80 с.

2. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року 13-рп/2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата звернення: 18.02.2026).

3. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року N 23-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

4. Сердюк І. А. Поняття та особливості акта тлумачення норм права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Дніпро, 2016. № 3. С. 79-86.

5. Чаюн М. Г., Кириченко Ю. М., Кидисюк Р. А. та ін. Правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях і висновках (1997-2003 роки). Київ : Атіка, 2003. 336 с.

#### **Павло ДОВГОПОЛ**

начальник Запорізько-Нікопольського відділу надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного управління надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги, аспірант кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

### **ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Безоплатна правнича допомога гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Система безоплатної правничої допомоги в Україні створена з метою реалізації конституційного права кожного на професійну правничу допомогу. З огляду на сучасні соціально-економічні виклики, процеси цифровізації, трансформації правової системи та зростання кількості вразливих категорій населення, зазначена проблематика набуває ще більшої актуальності та практичного значення.

Забезпечення реальної, а не формальної доступності безоплатної правничої допомоги є одним із ключових індикаторів рівня розвитку правової держави та дотримання принципу верховенства права [3; 4; 6], що набуває особливої ваги в умовах кризових викликів та євроінтеграційних процесів України.

У ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02 червня 2011 р. [1] (далі – Закон) закріплено основні принципи державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги – верховенство права; законність; доступність безоплатної правничої допомоги; забезпечення якості безоплатної правничої допомоги; гарантоване